

SPIS TREŚCI

Rozdział I

WIEJSKIE DZIECIŃSTWO RAFAŁA LEMKINA NA GRODZIENŚCZYŹNIE

1. Kontrowersje wokół daty urodzin. 2. Miejsce urodzenia – wieś Bezwodne w guberni grodzieńskiej w zaborze rosyjskim; miasto powiatowe Wołkowysk. 3. Życie rodzinne na dzierżawionym gospodarstwie. 4. Początkowa nauka w domu. 5. Szkoła rosyjska w Wołkowysku, rok 1913; wybuch I wojny światowej, rok 1914; pod okupacją niemiecką (od połowy 1915 do przejścia tych terenów przez Polskę w kwietniu 1919 roku)13

Rozdział II

POCZĄTKI DŁUGIEJ DROGI RAFAŁA LEMKINA DO POJĘCIA „GENOCYD”

1. Lata dziecięce: duże kontrasty społeczne; *Quo vadis* Sienkiewicza i inne lektury. 2. Lata szkolne od 1915 roku. Lata studenckie od roku akademickiego 1919/20: A. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie i relegacja z niego w lipcu 1921; B. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie od roku akademickiego 1921/22. 3. Wpływ wiadomości o zabójstwie Talaat Paszy, w Berlinie w 1921 roku, byłego osmańskiego ministra spraw wewnętrznych i superkanta, odpowiedzialnego za eksterminację Ormian w okresie I wojny światowej. 4. Wrażenie po zabójstwie atamana Petlury w Paryżu, w 1926 roku, z zemsty za masowe mordowanie Żydów na Ukrainie. 5. Seminarium prawa karnego profesora Juliusza Makarewicza na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. 6. Rygoroza i „austriacki” doktorat prawa na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie 9 lipca 1926 roku37

Rozdział III

OD UKOŃCZENIA STUDIÓW PRAWNICZYCH DO NOMINACJI PODPROKURATORSKIEJ: OD DRUGIEJ POŁOWY 1926 DO 1929 ROKU WŁĄCZNIE

1. Służba wojskowa w Grodnie. **2.** Wielka protekcja: praca sekretarska w Sądzie Apelacyjnym w Warszawie, połączona z aplikacją; dwie pierwsze samodzielne publikacje. **3.** Wielce wątpliwa sprawa studiów zagranicznych. **4.** Nominacja na podprokuratora Sądu Okręgowego w Brzeżanach (woj. tarnopolskie) i szybkie delegowanie – ponownie nie bez poważnej protekcji – na identyczne stanowisko przy Sądzie Okręgowym w Warszawie. Uczestnictwo w seminarium prawa karnego prof. Wacława Makowskiego na Uniwersytecie Warszawskim.....89

Rozdział IV

RAFAŁ LEMKIN: LATA 1929/30 DO OKOŁO POŁOWY 1934 ROKU

A. PODPROKURATOR – WICEPROKURATOR OD 1933

1. Hierarchia struktur i rang służbowych w Prokuraturze II RP oraz sprostowanie zagranicznych „sensacji” odnośnie do rangi Lemkina. **2.** Trzydziestoletni podprokurator Lemkin w składzie władz dwu elitarnych organizacji prawnych II RP. **3.** Praca referendarska w Sekretariacie Generalnym Komisji Kodyfikacyjnej RP (1931–1932); mało znany awans Lemkina na wiceprokuratora Sądu Okręgowego w Warszawie w 1933 roku. **4.** Zajęcia dydaktyczne na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie i Łodzi oraz sprostowanie o rzekomej habilitacji na WWP w 1933 roku. **5.** Publikacje naukowe w kraju w tym okresie.

B. ADWOKAT RAFAŁ LEMKIN: OD OKOŁO POŁOWY ROKU 1934 DO WRZEŚNIA 1939

1. Przejście Lemkina z prokuratury do adwokatury; tendencyjne tego przyczyny lansowane przez niektórych autorów zachodnich; prawdopodobny główny powód tego przejścia. **2.** Pięć lat wielce pomyślnej pracy adwokackiej w Warszawie. **3.** Dalsze publikacje naukowe w kraju i początki publikacji zagranicznych w latach 1934–1939109

Rozdział V

UDZIAŁ RAFAŁA LEMKINA W MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓŁPRACY PRAWNICZEJ W LATACH TRZYDZIESTYCH

1. Międzynarodowa współpraca intelektualna w Europie po I wojnie światowej, w tym w dziedzinie unifikacji prawa karnego; powstanie Association Internationale de Droit Pénal (1924), jej I Konferencja w listopadzie 1927

roku w Warszawie, II Konferencja w maju 1928 w Rzymie i powołanie Międzynarodowego Biura Unifikacji Prawa Karnego. **2.** Udział Lemkina w III i IV Konferencji: lata 1930–1931. **3.** Rok 1933: referat Lemkina – pisany w sytuacji narastania zbrodniczych wydarzeń w nazistowskich Niemczech – nadesłany na V Konferencję Unifikacji Prawa Karnego w Madrycie z koncepcją „zbrodni barbarzyństwa”, pierwszym krokiem w kierunku „genocydu”; temat tam nierozpatrzony, odroczoney *sine die*; prorocza krytyka tego przez profesora Vespasiana V. Pellę; dwie różne wersje referatu Lemkina z 1933 i 1935 roku. **4.** Niedopuszczenie Emila S. Rappaporta i Lemkina do udziału w toczących się od wiosny 1934 do 1937 rokowań genewskich nad projektem Konwencji o zwalczaniu terroryzmu (i stworzenia Międzynarodowego Trybunału Karnego) po negatywnej opinii Szymona Rundsteina, grudzień 1934 roku. Wcześniejsze pismo Lemkina do Sekretarza Generalnego Ligi Narodów pośrednio oferującego swoje usługi. **5.** Aktywne uczestnictwo Lemkina na VI Konferencji Unifikacji Prawa Karnego w Kopenhadze (1935), IV Międzynarodowym Kongresie Prawa Karnego w Paryżu (lipiec 1937) oraz na II Międzynarodowym Kongresie Prawa Porównawczego w Hadze (sierpień 1937). **6.** Członkostwo Lemkina w International Law Association od 1934 roku i rozszerzające jego horyzonty prawne uczestnictwo w konferencjach Asocjacji: 38. w Budapeszcie (wrzesień 1934) i 40. w Amsterdamie (przełom sierpnia i września 1938). Uczestnictwo Lemkina w VII Konferencji Unifikacji Prawa Karnego w Kairze (styczeń 1938) oraz w I Kongresie Kryminologicznym w Rzymie (sierpień 1938). Propozycja tematów referatów przekazana przez Lemkina na planowaną VIII Międzynarodową Konferencję Unifikacji Prawa Karnego w grudniu 1939 roku.147

Rozdział VI

WYBUCH II WOJNY ŚWIATOWEJ – RAFAŁ LEMKIN OPUSZCZA NA ZAWSZE WARSZAWĘ I POLSKĘ. PONAD ROCZNY POBYT W SZWECJI. PODRÓŻ DO USA

1. Agresja niemiecka na Polskę 1 września 1939 roku i ewakuacja z Warszawy na wschód Polski 6–7 września. **2.** Agresja sowiecka 17 września 1939 roku i przejściowe zatrzymanie przez bolszewików; drogi ucieczki: Wołkowysk, Wilno, Kowno i Ryga. **3.** Pobyt w Szwecji (luty 1940–marzec 1941); wykłady na uniwersytecie sztokholmskim oraz początki pracy nad niemieckim nazistowskim ustawodawstwem w okupowanej Europie. **4.** Wiosna–lato 1940

– starania o uzyskanie dla Lemkina pracy akademickiej w USA zapewniającej wizę imigracyjną. **5.** Podróż przez ZSRS, Japonię i Kanadę do USA; przybycie na Duke University w Durham w Północnej Karolinie w kwietniu 1941 roku239

Rozdział VII

A POLE DISCOVERS AMERICA – POLAK ODKRYWA AMERYKĘ

1. Życzliwe przyjęcie w Duke University w Durham; pierwsze spotkania i wrażenia. **2.** Wizyta w Waszyngtonie; referat na dorocznej konwencji American Bar Association w Indianapolis (wrzesień/październik 1941 roku); podjęcie – prawdopodobnie z inicjatywy Lemkina – rezolucji potępiającej bezprawne działania Osi w okupowanej Europie, wyrażającej sympatię „braciom europejskim” i nadzieję na rychłe oswobodzenie ich krajów; otarcie się o Roberta Jacksona, prawdopodobnie bez szansy nawiązania z nim kontaktu osobistego. **3.** Wykłady w Durham i wznowiona intensywna praca nad niemieckim nazistowskim ustawodawstwem w okupowanej Europie; referat na 44. Sesji North Carolina Bar Association w maju 1942 roku. **4.** Przyjęcie oferty pracy w administracji federalnej w Waszyngtonie, czerwiec 1942 roku277

Rozdział VIII

RAFAŁ LEMKIN W WASZYNGTONIE (POŁOWA 1942 – POCZĄTEK 1945)

1. Sytuacja w Stanach Zjednoczonych wciągniętych do II wojny światowej. **2.** Praca w administracji federalnej; próby alarmowania wiceprezydenta i prezydenta USA genocydalną sytuacją w okupowanej Europie. **3.** Bezowocne starania o uzyskanie pracy akademickiej w 1944 roku, jeszcze przed ukazaniem się *Axis Rule in Occupied Europe*. **4.** Dzieło *Axis Rule in Occupied Europe* (listopad 1944) i wylansowana tam koncepcja i termin „genocide”, pierwotnie słabo doceniona lub wręcz niedostrzeżona; niezbyt przychylna notatka recenzyjna Herscha Lauterpachta (1945) i ocena Hansa Kelsena (1946). **5.** Inne zajęcia Rafała Lemkina291

Rozdział IX

DZIAŁALNOŚĆ RAFAŁA LEMKINA OD POCZĄTKU 1945 DO PAŹDZIERNIKA 1946 ROKU

1. Lemkin bez płatnej pracy prawdopodobnie od lata 1944 do maja 1945 roku. 2. Zatrudnienie Lemkina od końca maja 1945 w War Department w Waszyngtonie; jego opracowanie o działalności profesora Karla Haushofera – budzi uznanie. 3. Pierwsza delegacja do Europy (późne lato-wczesna jesień 1945 roku); umieszczenie – w październiku 1945 roku – *genocide* w akcie oskarżenia w procesie głównych niemieckich zbrodniarzy wojennych przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze. 4. Powrót do Waszyngtonu i przejściowy udział w przygotowaniu procesu głównych japońskich przestępców wojennych w Tokio; list-memoriał Rafała Lemkina w sprawie genocydu do Sekretarza Generalnego ONZ Trygve Lie z 20 maja 1946 roku. 5. Druga delegacja do Europy (1946 rok); stanowisko doradcy ds. zagranicznych War Department; objazd inspekcyjny amerykańskich trybunałów wojskowych w Niemczech; czerwiec 1946 roku w Norymberdze; problemy zdrowotne; wystąpienie na konferencji International Law Association w Cambridge w sierpniu 1946 roku; niepowodzenie w związku z przygotowywanymi w Paryżu traktatami pokojowymi i wyrokiem norymberskim (pominięcie *genocide*); powrót do USA w październiku 1946 roku. 6. Ekskurs ze sceny polskiej – „ludobójstwo” („genocyd”) w trzech sprawach rozpatrywanych przez Najwyższy Trybunał Narodowy – sprawy Greisera i Goetha (1946) oraz Hoessa (1947)323

Rozdział X

RAFAŁ LEMKIN JAKO INICJATORI GŁÓWNY ARCHITEKT KONWENCJI ONZ PRZECIW GENOCYDOWI Z 9 GRUDNIA 1948

1. I Sesja Zgromadzenia Ogólnego ONZ, jesień 1946: inicjatywa Lemkina i wielki początek – rezolucja G.A. 96 (I) z 11 XII 1946. 2. Rok 1947: odejście z pracy w War Department, praca eksperta w Sekretariacie ONZ nad pierwszym projektem konwencji; praca w Komisji ONZ Stopniowego Rozwoju Prawa Międzynarodowego i jego Kodyfikacji oraz w Radzie Gospodarczo-Społecznej; bezskuteczny memoriał Lemkina przesłany Międzynarodowej Konferencji Unifikacji Prawa Karnego w Brukseli w lipcu; II Sesja Zgromadzenia Ogólnego ONZ, jesień 1947: decyzja o kontynuowaniu pracy nad konwencją. 3. Walka o możliwość pracy naukowej i uzyskania regularnych źródeł utrzymania; od wiosny 1948 roku na Yale University. 4. Zwycięski rok 1948: Lemkin latem w Genewie (Sesja Rady Gospodarczo-Społecznej); Lemkin na III Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Paryżu; jesień 1948 roku:

jednomyślne przyjęcie konwencji 9 grudnia 1948 roku; hospitalizacja i powrót do USA. Ekskurs z Rafałem Lemkinem i Herschem Lauterpachtem w tle ...375

Rozdział XI

LATA PO UCHWALENIU „KONWENCJI LEMKINA” 1949–1959

1. Wyrazy uznania i poczucie sukcesu w pierwszym roku po powrocie do USA; pierwsze nominacje do Pokojowej Nagrody Nobla w styczniu 1950 roku. Pomyślna działalność dydaktyczna na Yale University, zarysowujący się od końca 1949 roku konflikt z dziekanem Law School oraz opanowany jeszcze „kryzys finansowy” w pierwszej połowie 1950 roku. 2. Niezrozumiałe nieetyczne zachowanie Lemkina wobec tak mu zawsze życzliwego prof. Vespasiana V. Pelli. 3. Pomyślna krucjata o dwadzieścia ratyfikacji konwencji o genocydzie (lata 1949–1950) i jej wejście w życie w styczniu 1951; nieudane starania o ratyfikację konwencji przez USA; sprawa opinii doradczej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości odnośnie do zastrzeżeń do konwencji o genocydzie (1950–1951). 4. Rozstanie z Yale University w 1951 roku i późniejsze dwa okresy bezrobocia (lata 1951–1955, 1956–1959); odmowy domów wydawniczych. 5. Walka Lemkina o jak największą liczbę ratyfikacji (lata 1951–1959), ilustrowana sprawą ratyfikacji przez Belgię oraz imponującym lobbingsiem w odniesieniu do RFN; słowa uznania i wdzięczności pod adresem Lemkina na posiedzeniu plenarnym Bundestagu 8 lipca 1954 roku oraz nadane mu odznaczenie (*Bundesverdienstkreuz*). 6. Krytyczne stanowisko Lemkina wobec genocydalnych zjawisk w Związku Sowieckim oraz jego zarzuty genocydu w odniesieniu do zbrodniczych wydarzeń w Azji (Korea) i w Afryce (Algieria). 7. Szeroko zakrojone prace Lemkina w dziedzinie historii genocydu, nieukończone z powodu braku środków i przedwczesnej śmierci; docenienie wartości jego spuścizny manuskryptowej dopiero kilkadziesiąt lat później i przystąpienie do częściowego wydawania jej drukiem441

Rozdział XII

OSTATNI ROK ŻYCIA I NAGŁA ŚMIERĆ W NOWYM JORKU LATEM 1959 ROKU

1. Wegetacja materialna w ostatnim roku życia; samotność, częściowa ucieczka w poezję. 2. Kolejna i ostatnia odmowa dużego grantu badawczego w USA, tym razem przez Rockefeller Foundation, oraz uporczywe niepowodzenia

w zakresie jakichkolwiek umów wydawniczych. **3.** Zawiedzione nadzieje na Pokojową Nagrodę Nobla; Ekskurs – dwaj kandydaci do Nobla: Rafał Lemkin i René Cassin, kandydat niespełniony i spełniony. **4.** Niespodziewany zgon 28 sierpnia 1959 roku i godny nekrolog zawsze Lemkinowi życzliwego „New York Times”513

ZAKOŃCZENIE

Rafał Lemkin po śmierci – od dość daleko posuniętego zapomnienia przez kilkadziesiąt lat do szerokiego międzynarodowego powrotu pamięci i rosnąco wysokiej oceny jego pracy na początku XXI wieku. Lemkin wyłaniający się jako najbardziej rozpoznawalny, „najpopularniejszy” prawnik międzynarodowy minionego i początków obecnego stulecia w skali światowej539

ANEKSY	555
Źródła i literatura	607
Table of Contents – in lieu of an English Summary	629
Wykaz zastosowanych skrótowców	636
Indeks nazwisk	638